

в неполных, неблагополучных семьях. Психологическое школьное насилие включает в себя: вербальный буллинг (с использованием обидных прозвищ, распространением слухов, особой недоброжелательной интонацией, оскорблением чувства личного достоинства и т.д.), обидные жесты, изоляция жертвы (бойкотирование), вымогательство, порча имущества с целью оказания давления.

Следовательно, школьная тревожность, являясь особенным последствием школьного насилия, отражает неудовлетворенность потребности ребенка в достижениях в разнообразных аспектах жизни в школе (учебная деятельность, отношение учителей, одноклассников) и нарушения в одной из важнейших сторон личностного развития – в самосознании и самооценке ребенка. Она вызывается негативным отношением ребенка со взрослыми и сверстниками. Деятельность психолога, направленная на налаживание и улучшение отношений ребенка с учителями и сверстниками в школьном коллективе, будет являться надежным средством и предотвращения тревожности ребенка, и снижения уровня насилия в образовательной сфере.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анцупов А. Конфликтология : [учебник для вузов] / А. Анцупов, А. Шипилов. – М. : ЮНИТИ. – 2000. – С. 353 – 357.
2. Гуттенбуль А. Зловещее очарование насилия. Профилактика детской агрессивности и жестокости / А. Гуттенбуль. – СПб. : Академический проект, 2000. – 220 с.
3. Кропалева Т. Роль насилия в генезисе противоправного поведения подростков : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Т. Кропалева. – М. : Университет Российской академии образования, 2004. – 130 с.

Антоніна Лахманюк,
студентка,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

АКТИВІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗІ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті окреслені прийоми та методи виховної роботи зі студентами щодо захисту дітей від насильства. Подано конспект виховної години на тему «Рідна країна без насильства».

Antonina Lakhmaniuk

ACTIVATION OF PEDAGOGICAL ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS ON THE FORMATION OF A SAFE LEARNING ENVIRONMENT FOR STUDENTS

The article outlines the ways and methods of educational work with students on protecting children from violence. It contains an abstract of the lesson "Native country without violence".

Тема насильства сьогодні стає все більш актуальною. Світ доносить до суспільства інформацію стосовно даної проблеми з різних факторів: книг, радіо, телебачення, ЗМІ та ін. Відкрите обговорення приводить до формування певних понять і уявлень відносно піднятої теми як у дорослих, так і у дітей. Однак не у всіх формується правильне розуміння, а головне – вміння захистити себе та своїх близьких. Насильство, котре індивіду було заподіяне в дитинстві (у школі, сім'ї тощо), закарбовується у свідомості дитини та негативно впливає на її подальший розвиток, проявляючись в дорослому віці. Хоч ця проблема є міждисциплінарною і широко досліджується науковцями різних галузей, нині вона залишається недостатньо вивченою і потребує пошуку ефективних шляхів запобігання насильства над дітьми у педагогічній сфері.

З окресленої проблеми на увагу заслуговують наступні праці вчених: «Інформаційно-методичні матеріали та аналіз нормативно-правової бази з питань попередження насильства над дітьми в сім'ї та поза нею» (В. Брижик, Т. Журавель, О. Кочемировська), («Психолого-педагогічна робота у загальноосвітніх навчальних закладах з профілактики насильства над дітьми» (Т. Вовчок, І. Даниленко, Н. Степура), «Виявлення, попередження і розгляд випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми» (С. Бузов, І. Дубініна, Ю. Онишко), «Стать та сексуальність: психологічний ракурс», «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять» (Т. Говорун, О. Кікінежді), «Насильство в школі: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні» (М. Алексеєнко, С. Дубровська, М. Ясеновська), («Я жінка... Я боюся? (Як захиститися від насильства)» (М. Веселовська, Н. Шишлова) та інші. У них окреслені напрями виховної роботи з дітьми щодо захисту їх від насильства, запобігання цьому ганебному явищу.

Метою статті є інформування студентської молоді про явище насильства загалом та причини його виникнення у шкільному середовищі.

Щоб продемонструвати прийоми організації виховних заходів для студентської молоді, а також окреслити важливість їх застосування, пропонуємо виховну годину на тему «Рідна країна без насилля» (захід був проведений для студентів першого курсу факультету іноземних мов ТНПУ імені Володимира Гнатюка у березні 2014 р. під час педагогічної практики (керівник – д.п.н., професор О. М. Кікінежді).

Нами були використані наступні прийоми та методи:

1. *«Мозковий штурм»*. Цей інтерактивний метод дуже часто застосовується, оскільки стимулює мислення учнів у процесі розв'язання певної проблеми. За його допомогою ми з'ясували, що таке насильство і наскільки інформовані студенти з цієї теми. Наголошувалось, що: «Насильство над дітьми та підлітками є комплексною міжнародною проблемою, яка не піддається простому аналізу і не має простих відповідей. Не дивлячись на той факт, що більшість культур та народів визнають проблему насильства над дітьми, в тому числі й сексуального, експлуатації праці неповнолітніх, майже щодня ми чуємо про нові випадки насильства над ними. Насильство над дитиною є загальною та тривожною проблемою, яка вимагає особливої уваги та превентивних заходів як на рівні сім'ї, так і на локальному, національному та міжнародному рівні. Зрозуміло, що розумний та ефективний підхід до цієї проблеми включає з покращення якості превентивних засобів та захисних практик, підвищення громадської обізнаності та заохочення до викриття випадків насильства» [4]. Виявлено, що основними джерелами, з яких студенти дізнаються про насильство, є бесіди з вчителями, інформація від батьків, розповіді знайомих, мережа Інтернет (найбільше).

2. *Опрацювання інформаційних карток*, на яких були написані різні види насильства: домашнє, сексуальне, фізичне, гендерне, торгівля «живим» товаром. Студенти мали змогу вдумливо прочитати, а тоді виголосити усій групі свою думку. Таким чином, молодь поповнила свій запас знань з досліджуваної проблеми.

3. *Дискусія*. Прийом стимулює спільне обговорення важливих питань: «Хто може потерпати від насильства?» та «Від кого можна зазнати насильства?». Група встановила, що, як правило, суб'єктами та потерпілими від насильства в сім'ї є: дружина чи чоловік; неповнолітні діти; престарілі батьки, немічні родичі та інваліди. Також відомо, у 90% випадків домашнє насильство коїться за ознакою статі і потерпілими здебільшого є жінки.

Останні політичні події в Україні не змогли не зачепити обговорення і згадати випадки насильства на Євромайдані. 18-річні студенти ділилися вражаючими реальними подіями, почутими від знайомих та друзів. Здебільшого, жертвами Євромайдану ставали молоді люди. Віддзеркалене в таких фактах життя змусило нас замислитися: «Як ми живемо? Як ставимося одне до одного? Що змушує людей бути жорстокими? Чому моральні цінності занепадають?»

Студентам було також запропоновано ознайомитись із документами щодо захисту дітей від насильства, зокрема: Конституцією України (ст. 3, 28, 52); Конвенцією ООН про права дитини; Законом України «Про охорону дитинства»; Наказом МОН «Про вжиття заходів щодо запобігання насильства над дітьми» (2010 р.); Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» (2005 р.); Законом України «Про попередження насильства в сім'ї» (2001 р.); Декларацією ООН «Про викорінення насильства щодо жінок» (1993 р.).

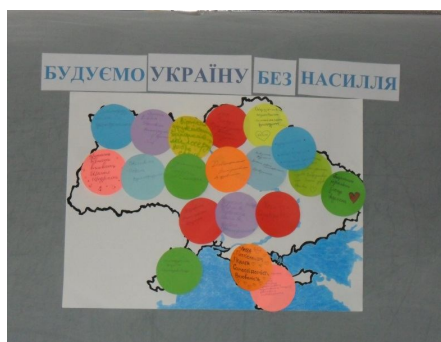
Зачитування статей із вищенаведених законів України сприяло глибшій обізнаності студентської молоді з цієї проблеми та підвищенню їхньої правової культури. Наприклад, «Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини і громадянина...» [3, Р. I, ст. 1].

4. *Гра «Колаж почуттів»* була спрямована на розпізнавання студентами видів насилля за допомогою наочності, показу ілюстрацій з наступними запитаннями:

Який прояв насильства проілюстровано? Хто зазнає насильства? Хто є кривдником? Як діяти потерпілому?

5. *Робота в групах.* Колективне обговорення проблематики насильства над дітьми відбувалось у малих групах, кожній з яких пропонувалось проаналізувати легенду, байку чи наукову довідку. Кожна ситуація містить в собі певний висновок або мораль, котрі потрібно виявити і оголосити. Так, своєрідними моральними сентенціями були такі твердження:

- «Цінуй поради тих, хто тебе любить»;
- «Перед тим, як маєш щось зробити, добре подумай, чи варто»;
- «Будьмо друзні і діймо разом» [1].

6. *Створення інформаційної мачи «Будуємо Україну без насилья».* На дошці розміщена мапа України. Кожен із студентів отримує невеликий кольоровий аркуш у вигляді кола і має завдання: написати можливості, які відкриває для людей життя без насильства (наприклад, можливість кожному розкрити в собі таланти та здібності, бути самим собою, досягти взаєморозуміння з іншими, взаємоповага, взаємопідтримка, толерантність, створити умови зростання дітей у любові, формування позитивного погляду на життя тощо). Після завершення цієї роботи, кожний учасник озвучує свій напис та наклеює коло на мапу.

Мета прийому: стимулювання критичного мислення у студентів, виховання патріотизму, моральності та професійності.

Отож, світ без насильства очима студентської молоді має такі позитивні риси: любов, щастя, дружність, вірність, вихованість, патріотизм, взаємоповага, самосвідомість, взаєморозуміння, взаємодопомога, щедрість, ввічливість, життєрадісність, безкорисливість, почуття власної гідності, гуманність, доброта, милосердя, чесність, справедливість, злагода тощо.

Вважаємо, що використані прийоми були доцільними для розкриття аналізованої проблеми. Вони постають своєрідними інструментами, які:

- допомагають краще збагнути сутність проблеми;
- формують людський характер;
- сприяють активізації дій в колективі;
- допомагають усвідомити себе особистістю;
- стимулюють увагу, мислення та пам'ять;
- розвивають моральні цінності.

Висновки та перспективи подальшого розвитку проблеми. Таким чином, виховна година додала студентам розуміння важливості проблеми насильства та шляхів його попередження. Сподіваємось, що вони усвідомили необхідність допомоги та турботи в колективі як стимулу для побудови міцної держави, оскільки кожен з них – майбутнє нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти мають право жити в світі без насильства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istoria-school4.blogspot.com/2013/01/blog-post.html>.

2. Дубровська С. Насильство в школі : аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні [Електронний ресурс] / С. Дубровська, М. Ясеновська, М. Алексєєнко. – Режим доступу : <http://wcn-network.org.ua/public/upload/files/schulNAS111.pdf>
3. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III.
4. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://childfund.org.ua/irc/irc-news/view/641/>.
5. Черньонков О. Мій улюблений світ без насильства [Електронний ресурс] / О. Черньонков // Основи здоров'я. – 2013. – № 9 (33) вересень. – С. 40–44. – Режим доступу : <http://journal.osnova.com.ua/download/40-33-37923.pdf>.
6. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять : навчально-методичний посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / [Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Бондаровська та ін.] ; за заг. ред. Т. Говорун. – К. : ФОП Клименко, 2011. – 806 с.

Надія Левус,

канд. психол. н., доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

ЕМОЦІЙНІ ПОРУШЕННЯ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІСІ: ЧИННИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ

У статті розглядаються емоційні порушення дітей як негативний стан, що виникає на фоні важковирішуваних особистісних конфліктів. Емпірично доведено, що негативні тенденції в емоційній сфері призводять до зростання тривожності та до появи шкільних страхів, супроводжуються у молодших школярів як фізичною, так і вербальною агресією. Виявлено, що почуття неповноцінності, ворожості, фрустрованості у емоційно неблагополучних дітей проявляються у вигляді автоагресії, особливо, в конфліктних ситуаціях з батьками.

Nadiia Levus

EMOTIONAL DISTURBANCES IN THE EARLY SCHOOL AGE: FACTORS AND FEATURES OF MANIFESTATION

The article outlines the emotional disturbances of children as a negative condition that occurs on the background of difficult-to-solve personal conflicts. It was empirically proved that the negative trends in emotional field lead to increased anxiety and school fears, accompanied by the physical and verbal aggression. It was found out that feelings of inferiority, hostility, and frustration among children appear as autoaggression, especially in conflict with parents.

Проблема емоційного самопочуття дітей у сім'ї й шкільній установі є однією з найактуальніших, оскільки позитивний емоційний стан належить до найважливіших умов розвитку особистості. Висока емоційність дитини, що забарвлює її психічне життя й практичний досвід, становить характерну рису шкільного дитинства [7]. Внутрішнім, суб'єктивним ставленням дитини до світу, до людей, до самого факту власного існування є емоційне світовідчуження [6]. В одних випадках – це радість, повнота життя, згода зі світом і самим собою, відсутність афективності й заглиблення у себе; в інших – надмірна напруженість, стан пригніченості, знижений настрій або, навпаки, виражена агресія.

Емоційний досвід дитини, тобто досвід її переживань, може мати як позитивне, так і негативне забарвлення, що безпосередньо впливає на її актуальне самопочуття. Сучасні наукові дані переконливо показують, що результат позитивно-спрямованого дитячого досвіду: довіра до світу, відкритість, готовність до співробітництва, – забезпечує основу для позитивної самореалізації зростаючої особистості [2; 9]. У психологічній літературі емоційні порушення в дітей розглядаються як негативний стан, що виникає на фоні важковирішуваних особистісних конфліктів (А. Запорожець, А. Захаров) [3; 4]. Інші автори вважають, що порушення емоційного балансу сприяє виникненню емоційних розладів, які в свою чергу, призводять до відхилення в розвитку особистості дитини, до порушення в неї соціальних контактів [5; 8]. Традиційно виділяються три групи факторів, що призводять до виникнення дитячих емоційних порушень: біологічні, психологічні та соціально-психологічні [1]. Психологічні причини: особливості емоційно-вольової сфери дитини, а саме: порушення адекватності її реагування на вплив іззовні, та недоліки у розвитку навичок самоконтролю поведінки.

Емоційні порушення можна умовно поділити на дві групи. В основі розподілу лежать ті сфери життя дитини, де насамперед знаходиться вияв емоційне неблагополуччя. З одного боку, воно може виявлятися у взаєминах з іншими людьми, з іншого – в особливостях внутрішнього світу дитини, складності її переживань. Найбільш вагомими серед емоційних порушень молодших школярів є тривожність, страхи, агресивність. З цією метою нами було проведено дослідження 68 молодших школярів за допомогою тесту шкільної тривожності Б. Філіпса, опитувальника «Агресивність у конфлікті» Т. Партико, а також малюнквого тесту «Дім – дерево – людина» Дж. Бука.